

УДК 821.112.2Рем-2.09(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXIV-18>

ЕВОЛЮЦІЯ «ВТРАЧЕНОГО ПОКОЛІННЯ» В РОМАНАХ Е. М. РЕМАРКА

Ревуцька Світлана

кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри філології та перекладу
Навчально-науковий інститут економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського
Криворізького національного університету
ORCID ID: 0000-0002-8969-1295

Чемодурова Єлизавета

здобувач вищої освіти кафедри філології та перекладу
Навчально-науковий інститут економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського
Криворізького національного університету

У роботі проаналізовано актуальні, зокрема для українського суспільства, твори Е. Ремарка «На Західному фронті без змін», «Повернення», в яких вбачається еволюція зображення «втраченого покоління».

З'ясовано, що у двох романах Е. Ремарк ніби створює «літопис» цілого покоління. Він фіксує у творах ще свіжі рани суспільства ХХ століття шляхом відвертого та простого зображення дійсності очима представників «втраченого покоління». Наступний роман «Повернення» 1930 року з дещо жорсткою реалістичністю успадковує мотиви першого, однак містить і спроби молоді пристосуватися до життя в новій реальності, відчай їх розуміння, що більше нічого не буде таким, як раніше.

Як і в «На Заході нічого нового», Ремарк показує жахи Першої світової війни, але зосереджується на її віддалених наслідках. Якщо в попередньому романі проблеми цивільного життя виникають лише на короткий час під час відпустки героя з фронту, то в «Поверненні» вони є головним предметом оповіді. Два романи доповнюють один одного.

Також слід зазначити, що в «Поверненні» більше описів природи та роздумів щодо суспільного устрою, адже кінець війни дає можливість на філософські спостереження. Спокійне існування, в порівнянні з боями, дає час на роздуми та спроби знову інтегруватися в коліс рідний та зрозумілий соціум. Однак більшість молодих хлопців так і залишилися лише солдатами, вони страждають від непорозуміння з близькими, тонуть у вирі особистих проблем, які не можуть розв'язувати інакше, як за допомогою зброї, зрештою опускаються до пияцтва, сварок, життя в спогадах та звинувачень влади у зраді та брехні.

Ключові слова: «втрачене покоління», війна, повоєнний роман, еволюція, психологізм.

Revutska Svitlana

Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Philology and Translation
Mykhailo Tuhon-Baranovskyi Educational and Scientific Institute of Economics and Trade
of Kryvyi Rih National University

Chemodurova Elizaveta

Higher Education Applicant at the Department of Philology and Translation
Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Educational and Scientific Institute
of Economics and Trade of Kryvyi Rih National University

THE EVOLUTION OF THE “LOST GENERATION” IN THE NOVELS OF E. M. REMARQUE

The paper analyses the works of E. Remarque “On the Western Front Without Change” and “The Return”, which are relevant, in particular for Ukrainian society, and which reveal the evolution of the image of the ‘lost generation’.

It is shown that in the two novels, E. Remarque seems to create a “chronicle” of an entire generation. He captures in his works the still fresh wounds of twentieth-century society by frankly and simply depicting reality through the eyes of the “lost generation”. His next novel, The Return (1930), inherits the motifs of the first novel with a somewhat harsh realism, but also contains the attempts of young people to adapt to life in the new reality, their despair at the realisation that nothing will ever be the same again.

As in On the Western Front Without Change Remarque shows the horrors of the First World War, but focuses on its long-term consequences. Whereas in the previous novel, the problems of civilian life arise only briefly during the hero’s leave from the front, in The Return they are the main subject of the story. The two novels complement each other.

It should also be noted that in The Return there are more descriptions of nature and reflections on the social order, because the end of the war gave an opportunity for philosophical observations. A peaceful existence, compared to fighting, gives time for reflection and attempts to reintegrate into the once familiar and understandable society. However, most of the young men remained only soldiers, suffering from misunderstandings with their loved ones, drowning in a whirlpool of personal problems that they cannot solve except with the help of weapons, and eventually descending into drinking, quarrels, living in memories and accusing the authorities of betrayal and lies.

Key words: “lost generation”, war, post-war novel, evolution, psychologism.

Вступ. Сучасний стан українського суспільства, яке з 2014 року перебуває в стані постійних втрат і руйнацій у багатьох сферах життя, зазнає суттєвих змін і в духовному житті. Тема «втраченого покоління» як ніколи резонує з проблемами українського суспільства. Доля «втраченого покоління» у романах Е. М. Ремарка – це взірець рефлексії, опозиційних поглядів, страхів, питань і емоційних коливань людини того часу. Дослідження такої тематики вагоме з точки зору історії, психологізму, проблеми самовизначення та циклічності подій у рамках сучасного світу.

Наразі в українському літературознавстві з’являється все більше аналітичних праць із розглядом антивоєнної романістики Ремарка, зокрема праці С. Романчука, А. Болаболіченка, І. Пилипової та інших, однак питанню еволюції «втраченого покоління» у творах письменника приділено увагу дотично.

Мета статті – дослідити зміни впливу війни на долю людини XX століття на прикладі персонажів романістики Е. М. Ремарка.

У роботі застосовано метод компонентного та літературного аналізу, порівняльний аналіз, психоаналітична інтерпретація романів.

Результати та дискусії. Е. М. Ремарк є одним із представників «втраченого покоління» й основою творчості став його життєвий досвід. З перших сторінок романів «На Західному фронті без змін», «Повернення» простежуються ознаки «втраченого покоління», тобто людей, постраждалих від війни.

У романі «На Західному фронті без змін» через образ Пауля Боймера автор змальовує долю цілого покоління молодих людей. Пауль Боймер разом з однокласниками потрапляє на західний фронт під час Першої світової війни, куди вирушили натхненними любов'ю та повагою до батьківщини добровольцями. Неабияку роль у цьому відіграв учитель Канторек та інші «дорослі» з їх гіпертрофованим патріотизмом. В особі вчителя Канторека і його методах роботи з молоддю Пауль вбачає лише маніпуляцію свідомістю незрілих юнаків. Упродовж роману Пауль часто згадує про нього, своє дитинство, батьків та однолітків, замислюючись над долями і довоєнними цінностями, які вкладали їм в голови: «Класичне поняття батьківщини, яке прищеплювали нам учителі, реалізувалося насамперед у таке знищення особистості, якого ніхто й ніколи не вимагав від найпошлюбнішого прислужника» [3, с. 10]. Але, зіткнувшись із жахами війни, юнаки зрозуміли, що всі ті промови були далекі від правди, що за ворожнечею стоїть лише смерть: «Поки нас запевняли, що служити державі – найвищий обов'язок людини, ми вже переконалися: страх смерті дужчий за все» [3, с. 6]. Перша світова війна роз'єднала не лише нації, а й зруйнувала зв'язок між поколіннями.

Між солдатами виникає міцна чоловіча дружба, колектив, до якого не приєднуються нові люди. Братство, яке Пауль підтримує зі своїми товаришами, постійно присутнє в романі. Загалом, Е. Ремарк має тенденцію зображувати солідарність і дружність чоловіків у своїх творах, тому що все, що в них є – це компанія земляків та підтримка в жорсткому часі втрат: «Усі ми – велике братерство, на якому лежить відблиск від оспіваного в народних піснях товариства, і солідарності в'язнів, і розпачливої згуртованості людей, рокованих до смерті» [3, с. 114]. Товариська відданість чоловіків набагато сильніша, ніж будь-яка відданість загальній і абстрактній ідеї, такий як патріотизм чи націоналізм, саме тому між розділами, де описуються криваві події на фронті, Пауль багато розповідає про своїх друзів і численні дискусії, які вони мали. У таких дискусіях проявляються погляди персонажів на сутність війни та її причини.

Чоловіча дружба стає найвищою цінністю для хлопців в умовах війни. Як і в школі, на фронті у них з'являється спільний «ворог», колишній листоноша Гіммельстосс, тепер унтер-офіцер, який виявляється надзвичайно ворожим, тиранічним і різким: «У наших казармах він мав славу жорсткого шкуродера і пишався тим» [3, с. 10]. Тож група вирішує притягнути сержанта до відповідальності. Після того, як вони спіймали Гіммельстосса й побили його, їх накрила хвиля бадьорості від помсти. Спільно пережиті емоції єднують ще більше і змушують шукати спілкування із собі подібними. Так, Пауль знаходить на війні друга, наставника Катчинського, спільно з яким проходить школу виживання.

Молоді люди проходять у творі трансформацію свідомості, що помітна в їх ставленні до багатьох речей. Так, коли Пауль отримує дозвіл на відпустку, у нього виникають суперечливі почуття: з одного боку, він дуже чекає зустрічі зі своєю матір'ю, а з іншого – відчуває страх, адже розуміє, що війна змінила його. Під час поїздки додому Пауль усвідомлює, що він справді зачерствів і не може відновити стосунки зі своєю родиною та знайомими, які сприймають участь у війні як справу честі. «Я повільно дихаю і кажу сам до себе: «Ти вдома, ти вдома». Проте відчуваю якусь дивну скутість, я ще не можу до всього призвичаїтись» [3, с. 68] – думає він, знаходячись у спокої й затишку рідного дому. Ця картина дає чітке розуміння того, що ті, хто пройшов війну, відчувають стрес, навіть, у здавалось би, звичних умовах – вдома, в колі рідних. Розчарований, він повертається до бойових товаришів.

Ще більш показовою є розмова Пауля з матір'ю Кеммеріха, одного із солдатів, який рано помер, в якій юнак усвідомлює прірву між двома світами. Коли вона просить Пауля поклястися, він думає: «Боже мій, що тепер для мене святе? Це поняття в нас швидко

мінється» [3, с. 77], і ці думки супроводжуються нетерплячістю і навіть злістю. Він вважає жінку «не дуже розумною» та не поділяє її суму, адже він не може збагнути, чому одна смерть так впливає на неї, коли на фронті вмирають тисячі.

Ставлення до релігії також кардинально мінється. Коли Пауль з Альбертом потрапляють у католицький лазарет після поранення, там відбувається цікава сцена. Вранці хлопці стають свідками молитви медсестер за хворих, що викликає обурення постраждалих, оскільки вони сприймають це як бездіяльність. Солдати більше не визнають релігію та вважають її безглуздою, це є великою зміною цінностей у межах того часу. У всіх сценах, пов'язаних з відпочинком чи короткою миттю спокою, Пауль розмірковує над тим, наскільки змінився сам, змінилися друзі і як важко для солдата буде повернутися в мирний час після того, як він став свідком жахів війни.

Коли стає очевидним, що німецька сторона програє війну, стан чоловіків погіршується, вони відчують наближення поразки: «Ми зайві самі собі, та ми житимемо й далі, дехто пристосується, інші підкоряться долі, а багато хто не дасть собі ради. Проминуть роки, і ми загинемо» [3, с. 123]. Цікаво, що Е. Ремарк об'єднує солдатів в єдине ціле – «ми». Вони все менше мають індивідуальних рис і зрештою помирають невідомими, оскільки з'являється різка зміна оповіді в кінці останнього розділу – невідомий оповідач від третьої особи завершує роман, повідомляючи, що Пауль був убитий у бою.

Так, у цьому творі письменник вибудовує образну систему роману і зображує уражену війною молодь, яка знецінює культурні ідеали і цінності тогочасного суспільства – релігія, милосердя та краса світу втрачають сенс в їхньому житті, адже тепер їх психіка уражена картинами війни і втратами товаришів.

Роман «Повернення» можна розглядати як тематичне продовження роману «На західному фронті без змін», коли юні солдати повертаються додому. Письменник ніби візуалізує картини того, як ті «ми» пристосуються, підкоряться чи не дадуть собі ради. Оповідачем є юний Ернст Біркгольц, який, подібно до Пауля, потрапив на фронт разом із товаришами. Повернувшись додому, вони розуміють, що нічого не залишилося від того ентузіазму, з яким їх багато років тому відправляли воювати за батьківщину. Після років в окопах повернутися до життя, яке юнаки знали до війни, видається неможливим.

Цивільне життя тепер здається їм нудним і неактуальним. Відчуття втрати посилюється ще більше, коли товариські стосунки, які вони будували чотири роки на фронті, починають руйнуватися. Хоча деякі приживаються до нових умов, більшість дезорієнтуються: «Димлять сигари і трубки. Бажання, думки і прагнення киплять разом. Бог знає, що з ними буде. Сотня молодих бійців, вісімнадцять лейтенантів, тридцять фельдфебелів і унтер-офіцерів сидять тут і хочуть почати жити. Кожен із них може піддати роті вогонь у важкодоступній місцевості з невеликими втратами, кожен з них ні хвилини не вагався б, чи вчинив би правильно, якби вночі в їхніх тунелях пролунав гуркіт «Вони йдуть», кожен з них неперевершений солдат, не більше і не менше. Але для миру? Чи готові ми до цього? Чи годимося ми взагалі до чогось іншого, крім того, щоб бути солдатами?» [4, с. 67]. На відмінну від «На Західному фронті без змін» у цьому творі більша кількість персонажів та фокус на долі кожного як особистості, понівеченої війною.

Ернст Біркгольц – рядовий солдат, який відрізняється схильністю до роздумів про життя, крізь його світобачення читач знайомиться з іншими персонажами. Повернувшись до мирного життя, він намагається адаптуватися: складає іспити, до яких готувався ще перед війною, працює сільським учителем. Проте він не бачить майбутнього, перспектива передбачуваного одноманітного сільського життя на довгі роки швидко набридає йому, тому він звільняється.

Змучений спогадами про війну і вражений смертю хворого на сифіліс друга Людвіґа, Ернст переживає нервовий зрив. Йому важко одужувати, думки його стають більш депресивними та направленими на суспільні проблеми або життєвий біль. Одужавши, Ернст Біркгольц усвідомлює, що, навіть якщо багато було втрачено за роки кулеметів і гранат, усе ще багато чого можна відновити – віра в майбутнє зароджується в його душі: «Частина мого життя була віддана справі руйнування, віддана ненависті, ворожнечі, вбивству. Але я залишився живий. В одному цьому вже завдання і шлях. Я хочу вдосконалюватися і бути до всього готовим. Я хочу, щоб руки мої трудилися і думка не засинала. Мені не треба багато. Я хочу завжди йти вперед, навіть якщо іноді з'являється бажання зупинитися» [4, с. 168].

Ернст провідує товариша Адольфа Бетке, фермера, який до війни жив зі своєю дружиною. Як і в попередньому романі, в їх розмові відчутна прірва між солдатами та мирними людьми: «Вони постійно приходять – мої батьки й тесть із тещею, і говорять, говорять, але я не розумію їх, а вони не розуміють мене. Немов нас підмінили всіх» [4, с. 69]. Зрада коханої – Адольфа як результат цього непорозуміння, вони продовжували жити разом деякий час, тому що йому було шкода жінку, яка залишилась на самоті у війну, її вчинок перестав бути таким болісним для юнака. Холодність і мовчазність дружини призвела до того, що Адольф пиячив і багато розмірковував над сенсом такого життя. Під час однієї зустрічі з Ернстом Адольф безнадійно висновує: «Краще б нам не повертатися з фронту, там наймні ми були разом» [4, с. 140]. Ці слова засвідчують загубленість і самотність колишніх військових у мирному житті, вони неспроможні пристосуватися до обставин і готові заради тієї дружби та пережитих емоцій повернутися на фронт, щоб відчувати смак життя.

Альберт Троске був однокласником та унтер-офіцером Ернста, його брат теж побував на війні та внаслідок йому ампутували ступні, також у нього вмер батько-слюсар. Альберт відчуває себе винним у тому, що повернувся з війни цілим: «Відчуваєш себе негідником від того, що ти цілий і неушкоджений» [4, с. 37]. В образі Люсі, в яку закохується хлопець, письменник втілює надію на нове життя, однак усе руйнується, коли дівчина зрадила. У розпачі хлопець втрачає контроль і убиває суперника зі свого польового револьвера, однак автор не засуджує персонажа, а звинувачує умови, в яких сформувався парубок: «Прийшовши з війни, він нічого не знайшов: усе було розбите, нічого не залишилося у нього в житті, і вся його загнана в далекий кутюк юність, усі його пригнічені бажання, жага ласки й туга за теплом батьківщини – все сліпо потяглося до однієї істоти, яку, здавалося йому, він покохав. І коли все було зруйноване, він зумів тільки вистрелити, бо більше нічого він не навчився» [4, с. 144]. Таким чином, доля Альберта є прикладом невміння солдата пристосуватися в суспільстві, адже він продовжує керуватися методами, здобутими за час війни, де подібне рішення було б задовільним та залишилось би без кари.

Ще один персонаж, Людвіґ Брейер був лейтенантом та командиром взводу, страждав від дизентерії, але мужньо терпів свої муки, оскільки лазарети переповнені й там до хворих недбале ставлення, він чекає на мир. Незважаючи на постійну засмученість і мовчазність, він є джерелом надії на спокійне майбутнє і тим часто впливає на стан Ернста. Коли Людвіґ повернувся додому після війни, виявилось, що він хворий на сифіліс. Він усвідомлює, що не зможе вилікуватися, та помирає від без надії. Такий раптовий поворот показує нестійкість світу, в якому герої намагаються знайти хоч щось стабільне та втішне.

Колишній лейтенант, Ґеорґ Рае багато разів критикує суспільство та намагається віднайти товариську, яку мав на війні. Після революції в Німеччині він навіть знову йде добровольцем на фронт, але вже не отримує того відчуття товариства: «Знаєш, Ернсте, я до всього придивлявся – до різних професій, до ідеалів, до політики, і я переконався, що

це все не для мене. Що можна там знайти? Усюди спекуляція, взаємна недовіра, цілковита байдужість і безмежний егоїзм» [4, с. 154]. У розмовах з ним розкриваються глибокі роздуми письменника про марність війни, її безглузді та зрадницькі підсумки для світу і Німеччини зокрема. Ґеорґ їде до Франції, де, охоплений спогадами, чинить самогубство на військовому кладовищі. Смерть його трагічна – Георг був настільки прив'язаний до побратимів та звик до воєнних дій, що самотність і неможливість знайти собі місця в мирному житті остаточно зламали його.

Однак не кожен солдат, який повертається на батьківщину, налаштований песимістично. Деяким вдається реінтегруватися в суспільство та знайти щастя. Наприклад, Тьяден закохується і одружується, після чого запрошує друзів на гуляння, а Віллі Гомеєр вирішує продовжити кар'єру в галузі освіти і стає вчителем.

Автор висвітлює трагізм і марність війни, яка випала на долю молодого покоління. Разом із цим перед читачем розгортається катастрофічна ситуація в Німеччині, де більшість людей переживає голод та нестатки: «Уже кілька місяців постійно зростають ціни, і злидні зараз більші, ніж були під час війни. Зарплатні не вистачає на найнеобхідніше, але навіть із грошима не завжди можна купити те, що потрібно. Зате дансингів і ресторанів стає дедалі більше й усюди процвітають спекуляція і шахрайство» [4, с. 131]. Суспільні питання займають місце в романі, замінюючи бої та роздуми про війну, Німеччина опинилась у скрутному становищі, що відображується в кожній долі та впливає на пошук «втраченим поколінням» себе у новій дійсності, де немає втіхи, слави, скрізь самотність і порожнеча. Солдати притуплюють свої страждання алкоголем і з надіями знову роблять спроби податись у суспільство, зіштовхуються з постійними дисонансами та невмінням керувати власними емоціями.

Висновки. У двох проаналізованих романах Е. Ремарк ніби створює «літопис» цілого покоління. Він фіксує у творах ще свіжі рани суспільства ХХ століття шляхом відвертого та простого зображення дійсності очима представників «утраченого покоління». Наступний роман «Повернення» 1930 року з дещо жорсткою реалістичністю успадковує мотиви першого, однак містить і спроби молоді пристосуватися до життя в новій реальності, відчай їх розуміння, що більше нічого не буде таким, як раніше. Як і в «На Заході нічого нового», Ремарк показує жахи Першої світової війни, але зосереджується на її віддалених наслідках. Якщо в попередньому романі проблеми цивільного життя виникають лише на короткий час під час відпустки героя з фронту, то в «Поверненні» вони є головним предметом оповіді. Два романи доповнюють один одного.

Також слід зазначити, що в «Поверненні» більше описів природи та роздумів щодо суспільного устрою, адже кінець війни дав можливість на філософські спостереження. Спокійне існування, в порівнянні з боями, дає час на роздуми та спроби знову інтегруватися в колись рідний та зрозумілий соціум. Однак більшість молодих хлопців так і залишилися лише солдатами, вони страждають від непорозуміння з близькими, тонуть у вирі особистих проблем, які не можуть розв'язувати інакше, як за допомогою зброї, зрештою опускаються до пияцтва, сварок, життя у спогадах та звинувачень влади в зраді та брехні.

Література:

1. Болабольченко А.А. Еріх Марія Ремарк і його час : біогр. нарис. Київ : Щек, 2014. 235 с.
2. Пилипова І. Тема «втраченого покоління» у творчості Е.М. Ремарка. *Сучасні проблеми лінгвістики, літературознавства та методики викладання мови і літератури* : тези доп. та повід. домл. наук. Інтернет-конференція студентів (21 груд. 2015 р.). Вінниця, 2015. Вип. 1. С. 106–107.
3. Ремарк Е.М. «На Західному фронті без змін» / пер. з нім. К. Главацька. Харків : КСД, 2018, 240 с.

4. Ремарк Е.М. «Повернення» / пер. з нім. Н. Сняданко. Харків : КСД, 2018. 169 с.
5. Романчук С.М. Образ «втраченого покоління» у творчості Еріха Марії Ремарка: сучасні координати висвітлення. *Philological science and education: transformation and development vectors : Collective monograph*. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2021. 832 p.

References:

1. Bolabolchenko, A. A. (2014). Erikh Mariia Remark i yoho chas : biohr. narys [Erich Maria Remarque and his time: a biographical sketch]. Kyiv: Shchek, 235 p. [in Ukrainian]
2. Pylypovam, I. (2015). Tema "vtrachenoho pokolinnia" u tvorchosti E. M. Remarka [The theme of the "lost generation" in the works of E. M. Remarque.]. Suchasni problemy linhvistyky, literaturoznavstva ta metodyky vykladannia movy i literatury: tezy dop. ta povidoml. nauk. Internet-konferentsiia studentiv [21 hrud. 2015 r.] [Modern Problems of Linguistics, Literary Studies and Methods of Teaching Language and Literature: abstracts of the conference. Internet conference of students [21 December 2015]. Vinnytsia, Issue 1. pp. 106–107. [in Ukrainian]
3. Remark, E. M. (2018). "Na Zakhidnomu fronti bez zmin" per. z nim. Hlavatska K. ["On the Western Front No Changes", translated from the German by K. Hlavatska]. Kharkiv: KSD, 240 p. [in Ukrainian]
4. Remark, E. M. (2018). "Povernennia" per. z nim. Natalka Sniadanko ["The Return" translated from the German by Natalka Sniadanko] Kharkiv: KSD, 169 p. [in Ukrainian]
5. Romanchuk, S. M. (2012). Obraz "vtrachenoho pokolinnia" u tvorchosti Erikha Marii Remarka: suchasni koordynaty vysvitlennia [The Image of the "Lost Generation" in the Works of Erich Maria Remarque: Contemporary Coordinates of Highlighting]. *Philological science and education: transformation and development vectors : Collective monograph*. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 832 p. [in Ukrainian]